

Selvbestemmelsens grenser

DEBATT | UKRAINA

Ola Tunander, professor emeritus ved fredsforskningsinstituttet Prio

En sentral embetsmann i det norske forsvarsdepartementet fortalte meg rundt 1990 at Norge var alliert med USA av den samme grunn som Cuba var alliert med Sovjet. Begge landene hadde en stormakt som lå tett innpå og begge søkte beskyttelse fra en part som lå på den andre siden av Atlanteren. Men USA tillot ikke Sovjet i 1962 å flytte missiler til Cuba, for disse kunne bli til en trussel mot USA. Militærledelsen i USA var villig å gå til krig for dette, og vi var meget nær en atomvåpenkrig.

Kan stater bestemme over sin egen skjebne? Prinsippet om suverene staters rett til selvbestemmelse, som Torunn Haaland og Sven Holtsmark skriver om i Klassekampen den 7. februar, er ikke absolutt. Man må også se om en alliansetilhørighet for den ene staten resulterer i usikkerhet for den andre. Av den grunn var Finland og Sverige mer eller mindre nøytrale under den kalde krigen, og Norge var Natoalliert med forbehold. Norge tillot ikke basering av allierte styrker i Norge, ikke atomvåpen på norsk jord i fredstid og ikke allierte styrker i Finnmark. Jens Christian Hauge omtalte Nord-Norge som «en buffersone mellom Vesten og Sovjetunionen». En nordisk lavspenning hadde som forutsetning noe av en nøytral sone som gikk fra nord til sør, for å minske risikoen for en krig, en krig som antagelig ville ha blitt til en atomvåpenkrig.

Mikhail Gorbatsjovs tanke var å utvide denne nøytrale sone til det kontinentale Europa. Han virket fra 1988 for et nøytralt Polen, Tsjekkoslovakia og Ungarn, som en fortsettelse av en «nordisk buffersone», og den amerikanske ledelsen med president George H.W. Bush og hans utenriksminister James Baker ga garantier for at Nato ikke skulle bli utvidet mot øst. Tanken var å forhindre en fortsatt konfrontasjon mellom atomvåpenmaktene for å forhindre at offensive våpensystemer plasseres ut

altfor nær motparten. Ifølge avtalen fikk de ikke engang bli plassert ut i den østlige delen av Tyskland.

Polens, Tsjekkiens, Slovakias og Ungarns erfaringer fra den kalde krigen var nokså dystre, og på 1990-tallet begynte mange i disse landene å bli interessert i et medlemskap i Nato, men Nato hadde ikke behøvd å ta dem opp. Det risikerte stabiliteten i Europa. I stedet flyttet Nato fram sine posisjoner i konflikt med de løfter som Bush og Baker (og tyskerne, britene og franskmenn) hadde gitt Gorbatsjov. Russland reagerte sterkt, men man gikk ikke til krig. Kanskje var det for at Clinton-administrasjonen hjalp Boris Jeltsin til å vinne valget 1996, kanskje var det for at den økonomiske politikken til Jeltsin hadde vært en katastrofe, men med Vladimir Putin sin tale i München i 2007 satte Russland foten ned.

«Det Russland vil ha, er en avtale om et nøytralt Ukraina.»

Derved kunne vi enda en gang regne med en atomvåpenkrig. Det handler ikke om at Russland vil ta Ukraina eller noen annen stat tilbake. Moskvas erfaring fra den kalde krigen av en slik erobring er nokså trist. Rent militært skulle Russland kanskje kunne ta Øst-Ukraina og få en betydelig støtte fra folk i disse russiskspråklige områder, men det skulle lede i en vestlig kontroll av Vest-Ukraina, som er uakseptabelt for Moskva.

Det Russland vil ha, er en avtale om et nøytralt Ukraina, altså noe slikt som en nøytral buffersone som begrenser risikoen for et vestlig angrep på Moskva. Man vil at de vestlige statene tar ansvar for sine løfter fra 1990, da Moskva begynte å dra tilbake sine styrker fra Tyskland og Sentral-Europa.

Prinsippet om suverene staters selvbestemmelse kan ikke gå på bekostning av andres sikkerhet. Norge og Sverige var suverene stater under den kalde krigen, men vi var også ansvarlige og tillot ikke framskutte allierte styrker.

Beslutninger om en utvidelse av Nato og nye amerikanske baser kommer før eller senere til å åpne for en krig. Det betyr ikke at vi står foran en umiddelbar krig, og den opptrapping som vi kan se foran oss, kan skje langt fra Ukraina.

Konflikten handler ikke først og fremst om Ukraina, men om en sikkerhetsarkitektur for Europa.

